

необхідністю приєднання сільських споживачів до енергосистем промислових і комунальних електростанцій. Особливо актуальний такий крок був в південних та південно-східних областях України, в яких місцеві енергоресурси були або відсутніми, або ж недостатніми. Так, в Донбасі розміри таких приєднаних потужностей були заплановані в розмірі 600 тис. кВт, у Подніпров'ї – в 305 тис. кВт [7, 459].

Загальний об'єм капіталовкладень для здійснення робіт по виконанню плану будівництва електроенергетичної системи в УРСР на 1951 – 1960 рр., включаючи витрати на будівництво електростанцій і електроліній складав, 36 млрд. крб. Держава, намагаючись залучити додаткові кошти на електрифікацію, широко залучала й кошти колгоспів. Але останні йшли переважно на будівництво сільських електростанцій. Зокрема, десятирічним планом від колгоспів передбачалося отримати 5,4 млрд. крб. [7, 460].

Отже, намічена на 1951 – 1960 рр. програма будівництва електростанцій підпорядковувалася меті інтенсивного розвитку економіки УРСР. Важливе місце в цій програмі належало розвитку електроенергетики на селі. Проте зведені потужності передбачалося використовувати насамперед для виробничих потреб колгоспів та радгоспів, і в другу чергу для побутових потреб населення.

1. Ілляшенко Я.Є. *Волинь за 25 років. – Львів, 1964.*
2. Баранов В.Т. *Комплексное энергоснабжение колхозов Украины на базе местных топливных ресурсов. – К., 1954.*
3. Лубко І.М. *Реорганізація машинно-тракторних станцій та її соціально-економічні наслідки в Україні (1958 – 1964 рр.) // Вісник Черкаського університету. Вип. 33. Історичні науки. – Черкаси, 2002.*
4. Романюк І. *Українське село у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. – Вінниця, 2005.*
5. Лісовська О.В. *Комплексна механізація та автоматизація сільського господарства УРСР – одна з основних умов зміцнення матеріально-технічної бази села (1960-ті роки) // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. А.Г. Морозова. – Черкаси, 2008. – Вип. 11.*
6. Дячєва Е.С. *Борьба Коммунистической партии Украины за восстановление и дальнейший подъем колхозного производства в годы четвертой пятилетки (1946–1950 гг.). – Х., 1955.*
7. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 5755.*
8. *Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 1287.*
9. Олексенко С. *Ширше застосування електроенергії в колгоспно-радгоспному виробництві // Комуніст України. – 1959. – №9.*
10. *Развитие социалистического сельского хозяйства Черкасщины, 1917 – 1985: Сб. документов и материалов. – Днепрпетровск, 1986.*
11. Литвин В.М. *Україна в першому повоєнному десятилітті (1946 – 1955). – К., 2004.*

Н.В. Горло

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД БУДІВНИЦТВА ДНІПРОВСЬКОГО ГІДРОКАСКАДУ (50-70-ті рр. ХХ ст.)

На сучасному етапі розвитку техногенного суспільства все більшого значення набуває дослідження ролі людського фактору у соціально-економічних перетвореннях. Нині реалізація багатьох державних заходів в соціально-економічній сфері ставить на порядок денний питання про співвідношення індивідуального (особистого) та державного (загального) інтересу. Схожа проблема мала місце у період розгортання гідроенергетичного будівництва в Україні.

Довгий час предметом наукового інтересу були концептуальні засади радянського гідробудівництва, що виражалося у пріоритетному дослідженні планів і проектів, які давали уявлення про масштаби, темпи, вартість будівництва, потужність гідровузлів, вартість виробленої електроенергії. За цими даними на другий план відійшла звичайна людина – пересічний мешканець придніпровського села або міста, який змушений був переселятися з зони затоплення і таким чином виявлявся мимоволі залученим у процеси, пов'язані з реалізацією масштабних планів гідробудівництва. У 1990-ті рр. ряд питань, пов'язаних з особливостями організації переселення та господарського влаштування переселенців, вивчали П. П. Панченко, В. А. Шмарчук [1], С. М. Тимченко [2] та інші науковці, однак влаштування пільгових категорій населення залишалося поза увагою дослідників. Автор статті ставить за мету дослідити особливості переселення пільгових категорій населення у період будівництва Дніпровського гідро каскаду (50-70-ті рр. ХХ ст.). Предметом запропонованого дослідження є з'ясування особливостей переселення пільгових категорій населення у період будівництва Дніпровського гідрокаскаду у 50-70-ті рр. ХХ ст. Вивчення зазначеної проблеми дозволить визначити місце людини, її особистих потреб і інтересів у грандіозних планах гідробудівництва.

За радянським законодавством до пільгових груп населення входили інваліди Великої Вітчизняної війни, інваліди праці, пенсіонери, люди похилого віку, сім'ї загиблих воїнів Радянської Армії і Військово-Морського флоту. Більшість населення, яка зараховувалася до пільгових категорій, проживала у сільській місцевості. Списки пільгових груп населення складали сільради і райвиконкоми, однак представники влади іноді включали у них сторонніх людей. Наприклад, у Черкаському районі Черкаської області (Кременчуцька ГЕС) у списках пільговиків 3/5 прізвищ складали громадяни, що не належали до пільгових категорій. Заступник голови райвиконкому причину складення неправильних списків пояснив тим, що у них багато бідних сімей [3, 91]. Гуманні наміри керівництва цілком зрозумілі, але такі дії вважалися порушенням букви закону, до того ж у списки могло потрапити багато випадкових людей, зовсім не бідних.

Представники пільгових категорій переселенців отримували за свою садибу компенсацію за тими ж правилами, що й інше населення. Виплаті компенсації передували такі заходи, як інвентаризація та оцінка. Метою інвентаризації було визначення будівель і споруд, які підлягали перенесенню, та облік зелених насаджень. На основі інвентарних карток, у яких фіксувалися результати обстежень, здійснювалася подальша оцінка садиб і насаджень.

Саме оцінкою встановлювалися ті суми, які виплачували населенню за знесені будівлі. Проте на всіх гідровузлах Дніпровського гідрокаскаду була помітна закономірність – компенсація за знесені будівлі пільгової групи населення виявлялася значно меншою, ніж для іншого населення. Одна з причин такої ситуації полягала у тому, що ці родини, які були позбавлені годувальника і склалися з непрацездатних осіб, володіли старими глинобитними будинками. Фактично ж пільговики навіть гроші на руки не отримували, тому що з відділення банку кошти одразу йшли на оплату послуг будівельних трестів.

Для пільгових груп населення будівництво здійснювалося силами будівельно-монтажних управлінь (БМУ) спецбудтрестів Міністерства міського і сільського будівництва УРСР, яке проводилося на основі договору між замовником і підрядником. БМУ виконували роботи зі своїми матеріалами за цінами і розцінками, затвердженими облвиконкомом, якщо ж застосовувався матеріал зі старого будинку, його вартість виключалася з загальної суми. Якщо житловий будинок відновлювався в попередніх розмірах, об'ємах, конструкціях, то вартість робіт вираховувалася за оціночним актом з нарахуванням накладних витрат (15,8%) і нарахуванням за малий обсяг робіт (5%). До визначення вартості робіт спецбудтресту також включалися вартість робочої сили, матеріалів і транспортних витрат [4, 229]. Якщо окремі роботи виконував замовник, то їх вартість оплачувалася підрядником або ж виключалася з загальної суми при розрахунку. Оплата робіт здійснювалася з компенсаційних сум, нарахованих пільговикам оціночними комісіями на рахунок в Ошадбанку. Розрахунок проводився в два етапи: аванс і остаточний розрахунок після прийняття робіт. За кожний прострочений день, що минув від запланованого дня здачі будинку, підрядник зобов'язувався сплачувати пеню: від 10 до 20 днів – 0,05%, після 20 днів нараховували неустойку у розмірі 3% від суми [5, 1зв.].

Будівництво здійснювалося за типовими проектами Діпросільбуду. Переселенцям пропонувалися стандартні будинки розміром 6x8 м і 5x8 м, вартість яких часто перевищувала 20 тис. крб. [6, 5]. Але оскільки суми компенсації були значно меншими, для оплати послуг спецбудтрестів розробили систему дотацій, розрахунок яких був досить складним. У вказівці Управління капітального будівництва Міністерства електростанцій СРСР у 1956 році підкреслювалося, що розмір дотації на один будинок не повинен перевищувати 10 тис. крб. Виконком Іркліівської райради запропонував при кошторисній вартості нового будинку у 18 тис. крб. застосувати такий принцип: якщо господарство оцінило меншою сумою, необхідно виплатити відповідну дотацію (при оцінці в 12 тис. крб. виплатити 6 тис. крб.), а якщо оцінили більше, слід виплатити різницю між вартістю господарства і нового будинку, а дотацію не нараховувати (якщо будинок оцінили в 19 тис. крб., то власник отримував 1 тис. крб.) [7, 298]. Хоч розмір дотації не мав перевищувати 10 тис. крб., іноді робили винятки. Наприклад, у м. Черкасах середня вартість компенсації склала 5239 крб., а новий будинок коштував 20 тис. 220 крб., тому дотація становила

близько 15 тис. крб. [8, 21]. Щоб забезпечити будівництво, на Кременчуцькій ГЕС для пільгових 12 тис. дворів Рада Міністрів УРСР виділила 25 млн. крб. дотацій. Однак проблема дотацій вирішувалася при зниженні вартості будівництва до 9-12 тис. крб. [3, 91]. Проте значні дотації потребувалися для переселенців на Київському водосховищі, де деякі будинки оцінили у 4 тис. крб., і вимоги замовника авансувати роботи у розмірі 15% від суми компенсації означали, що аванс був вкрай малий для початку робіт [9, 79].

Спецбудтрести здійснювали роботи тільки після отримання авансу. Мали місце випадки завищення вартості будівництва. У 1953 році начальник Дніпробуду С. Андріанов зазначив, що від переселенців надходили скарги на завищення об'ємів робіт, низьку якість і обрахунки з боку спецбудтрестів [10, 173]. На Каховському водосховищі в Бериславському спецбудтресті звіт виконання плану будівництва для пільгових категорій за 1953 р. був завищений на 876,1 тис. крб., тому що в документі включили вартість невиконаних робіт. Вибіркове обстеження п'яти будинків показало, що окремі завищені обсяги робіт дозволили нарахувати надлишково замовникам 7,8 тис. крб. Нікопольський спецбудтрест до 1953 р. підпорядковувався Управлінню в справах сільського і колгоспного будівництва і договори на будівництво з населенням складав за його розцінками, а з 1953 р. проводив розрахунки за значно вищими розцінками Міністерства міського і сільського будівництва УРСР, у зв'язку з чим вартість типових будинків у Нікополі зросла до 10%, що утруднювало розрахунок для жителів міста [11, 18 – 21].

Темпи будівництва житла для пільгових категорій відставали від запланованих. У Київській області (Київське водосховище) облспецбудтрест зводив будинки вкрай повільно, хоч будь-яких інших робіт у той час не виконував [12, 124]. У Черкасах за 5 р. збудували всього 5 будинків для пільговиків, у той час як потребувалося 151 [13, 100].

Якість робіт, проведених трестами, була низькою. Багато недоробок мали будинки, зведені для пільгових категорій переселенців на Каховському водосховищі. У с. Первомайці Херсонської області переселенці А. М. Гилим згідно з договором від 9 липня 1953 р., спецбудтрест мав звести будинок до жовтня поточного року. Проте на день перевірки (1 липня 1954 р.) у будинку не було підлоги, опалювальних приладів, у вікнах вставлені одинарні рами, стіну виклали в одній площині з карнизом даху, через що стік проходив по стіні і викликав її руйнування. Але трест, обіцяючи виконати всі роботи, змусив господарів підписати акти про закінчення робіт. Закономірно, що люди після цього скаржилися в органи влади [14, 76, 77]. Для жителя с. Капулівки Нікопольського району влітку 1953 р. Нікопольський спецбудтрест звів стіни, зробив дах і на цьому припинив усі роботи, які не були поновлені протягом року [15]. Керівництво Нікопольського спецбудтресту у 1954 р. відмовилося зводити будинки на ділянках, що перебували на віддалених місцях одна від одної. До того ж спецбудтрест у зв'язку з переходом на нові розцінки пропонував перезаклучити договори на більшу суму і виплатити аванс за ще не закінчені роботи, що загрожувало

припиненню будівництва. Люди були незадоволені цим [16, 101 – 103].

Переселенці у Черкаській області (Кременчуцьке водосховище) у листі до Ради Міністрів УРСР описали своє життя у нових будинках так: прогрівають дахи, промокають стіни, відстає штукатурка. Топлять добре, але за 2-3 години знову холодно, тому що через вікна дме і покороблені двері не зачиняються. Підлога зроблена з цементу, тому люди ходять у валянках. При цьому вартість будівництва у першому кварталі складала 22,22 тис. крб., у другому – 25,76 тис. крб. Місцева влада, ознайомившись з умовами життя, порадила людям самостійно усувати недоліки, а комісія облвиконкому зобов'язала спецбудтрест переробити житло, хоча в цілому визнала будинки непридатними для проживання [17, 31, 32]. В Іркліївському районі Черкаської області будинки, зведені „на швидку руку”, розвалювалися, і люди відмовлялися в них жити. Більшість будматеріалів осідала в м. Золотоноші, де знаходився трест [18, 7].

Зрозуміло, що представники пільгових категорій у таких умовах часто виявляли бажання будуватися самостійно і відмовлялися від послуг трестів або ж розривали вже укладені договори. Нікопольський спецбудтрест у 1954 р. уклав договір на 131 будинок, що складало тільки 10% тих, що будувалися [19, 82]. Іноді господарі приймали від тресту незакінчене будівництво, щоб його вартість виявилася дешевшою [20, 86]. У такому випадку значну частину робіт виконували власними силами, що було можливе за наявності достатньої компенсації. Якщо господарі приймали рішення будуватися власними силами, без послуг спецбудтрестів, їх позбавляли прав, які належали іншим пільговикам. Наприклад, у м. Новогоргіївську (Кременчуцька ГЕС) переселенка К. С. Шукан звернулася в міськраду з проханням у доповнення до компенсації виплатити різницю між вартістю свого нового будинку і будинку для пільгових груп населення. Але вона вже отримала компенсацію, у яку включалася вартість будинку з усіма спорудами, насадженнями, транспортні витрати, витрати по найму квартири в сумі 19 198 крб. 34 коп., і за ці гроші збудувала новий будинок. Оскільки свого часу переселенка відмовилася від пільг і цим поставила себе в рівні умови з іншими переселенцями, їй відмовили у виплаті [18, 176, 178]. Кошторис Київської ГЕС передбачав внести до пільгової категорії 10% населення, яке потребувало відселення з зони затоплення, але частина пільговиків отримала достатню компенсацію і відмовилася від послуг спецбудтресту. Натомість до категорії пільговиків пропонувалося увести малозабезпечені сім'ї [21, 4].

Переселенцям пільгових груп, які проживали в державних будинках, надавали житлову площу, що не перевищувала попередню. За постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 1516 від 31 грудня 1955 р. пільговим категоріям передбачалося надавати житло в розмірі, який займала сім'я раніше, але не більше санітарної норми – 9 м² на одну людину [22, 83]. Однак практично цього правила не дотримувалися, наприклад, у Кіровоградській області (Дніпродзержинська ГЕС), до переселення на одну людину припадало у середньому по 16,2 м², а у нових будинках – 7,3 м² [23, 65]. Планування будинків для пільгових категорій покращилося на Київському і Канівському водосховищах. На Київському

водосховищі Укрдніпросільгосп запроєктував 2-квартирні житлові будинки з однокімнатними квартирами, двокімнатними та однією однокімнатною і двокімнатною [24, 130]. На Канівському водосховищі у Київській області запланували збудувати 65 двоквартирних будинків – в с. Цибли, с. Бабачиха Переяслав-Хмельницького району, с. Галавурів Бориспільського району, с. Трипілля Обухівського району [25, 242].

Загалом практика переселення пільгових категорій населення мала багато недоліків і супроводжувалася тими ж труднощами, що й господарське влаштування іншого населення. У той час, як невеликі суми компенсації доповнювалися державними дотаціями, що було достатньо для проведення будівництва, сама організація будівництва, яку здійснювали для пільгових категорій спецбудтрести, виявилася незадовільною. Повільні темпи будівництва, низька якість будівельних робіт змушували переселенців наймати робітників, щоб таким чином забезпечити себе вчасно новим якісним житлом. Дана ситуація спостерігалася на всіх гідровузлах, тобто протягом тривалого періоду будівництва Дніпровського гідрокаскаду вагомим змін у забезпеченні потреб переселенців не відбулося.

Необхідність відселення з обжитих місць завжди сприймається негативно, а нехтування проблемами переселенців з боку влади ще більше посилювало негативні настрої переселенців з придніпровських сіл, що свідчить про ігнорування керівниками різного рангу важливої ролі людського фактору в соціально-економічних перетвореннях, пов'язаних з розгортанням гідробудівництва в Україні.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень може бути з'ясування регіональних особливостей організації переселення пільгових категорій населення.

1. Тимченко С.М. Українське село: проблеми етносоціальних змін. 1959 – 1989. – Запоріжжя, 1995.
2. Панченко П.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України. – 2-е вид., випр. і доп. – К., 2000.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 1920.
4. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 8. – Спр. 8922.
5. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 901.
6. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 1748.
7. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 3176.
8. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 3177.
9. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 10. – Спр. 1877.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 79. – Спр. 315.
11. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 8. – Спр. 10296.
12. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 880. – Оп. 12. – Спр. 729.
13. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 4465.
14. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р-1979. – Оп. 5. – Спр. 282.
15. Федоренко П. Прискорити будівництво селища // Зоря. – 1954. – 4 серпня.
16. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. Р-3383. – Оп. 5. – Спр. 108.
17. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 7430.
18. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 79. – Спр. 363.
19. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 912.
20. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 8. – Спр. 8928.
21. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 10. – Спр. 2982.

22. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 4466.
23. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 7416.
24. ДАКО. – Ф. 880. – Оп. 12. – Спр. 717.
25. ДАКО. – Ф. 880. – Оп. 12. – Спр. 2113.

М.В. Горох

ЦІНОВА ПОЛІТИКА “ТОРГСИНУ” ЯК ПОКАЗНИК СТАВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ДО ВЛАСНИХ ГРОМАДЯН (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛКОНТОРИ)

Всесоюзне об'єднання „Торгсин” („торгівля з іноземцями”) за час своєї діяльності (червень 1930 – лютий 1936 рр.) встигло пройти шлях від невеликої контори Мосторгу, що продавала антикваріат іноземним туристам та обслуговувала матросів в портах, до однієї з найпопулярніших всесоюзних торгових організацій. Об'єднання, що досягло свого найбільшого злету в часи Голодомору 1932 – 1933 рр., міцно вкарбувалося в пам'ять жителів України, а особливо селян.

Історіографія “Торгсину” обмежується кількома десятками статей та однією монографією. Основними дослідниками історії об'єднання є О. Осокіна [1; 2; 3], В. Марочко [4; 5; 6] та І. Павлова [7]. Фактично недослідженою залишається регіональна історія “Торгсину”. Фрагментарні відомості про функціонування Чернігівської облконтори зустрічаємо в працях Т. Демченко [8] та С. Сергєєвої [9].

Автор статті ставить за мету на основі невідомих раніше архівних документів розглянути вплив цінової політики держави на реалізацію промислових та продовольчих товарів в крамницях „Торгсин”. Поява торгових точок, окреслення основних напрямків їхньої роботи, а також визначення причин підвищення та зниження цін на товари – є саме тими завданнями, які допоможуть досягти означеної мети. Об'єктом дослідження є Чернігівська обласна контора „Торгсин”, а предметом – методика визначення вартості товарів, співвідношення цін “Торгсину” та інших організацій, шляхи стимулювання реалізації. Територіальні межі дослідження визначаються кордонами Чернігівської області на момент її створення в жовтні 1932 р. [10, 136], а хронологічні рамки – часом існування Чернігівської обласної контори (1932 – 1936 рр.).

Заступник уповноваженого Наркомзовнішторгу (НКЗТ) СРСР при уряді УСРР І. П. Львов зазначав, що партія та уряд поклали на “Торгсин” завдання надати державі додаткове джерело валюти, якої в країні не вистачало [11, 8]. Чернігівська облконтора за короткий період свого функціонування встигла пройти шлях від утворення та піднесення до свого занепаду. Розквіт системи був тісно пов'язаний з Голодомором 1930-х рр., який безпосередньо вплинув на успіх “Торгсину”, адже стимулював в першу чергу селян масово нести до крамниць організації свої коштовності. Саме в цей час мережа крамниць об'єднання збільшувалася неймовірними темпами. Якщо в січні 1932 р. на Україні працювало 72 торгові точки, то в липні їх вже було 244 [12, 18; 13, 115]. Чернігівська ж мережа піку свого поширення досягла у вересні 1933 р. (21 торгова точка) [12, 33]. Проте дане явище було тимчасовим.

Як тільки країна почала відходити від голодних потрясінь, потік дорогоцінностей від населення почав різко зменшуватися. Вільному доступі з'явилися дефіцитні до цього товари, які можна було придбати за звичайні радянські карбованці. Крім того, у населення вже майже не лишилося валютних заощаджень, які можна було віднести до “Торгсину”. Таким чином, з другої половини 1935 р. необхідність в організації відпала.

Успішність роботи об'єднання визначалася за двома основними показниками: виконання плану мобілізації валютних цінностей та виконання плану реалізації товарів. Натомість звичайних покупців не цікавили ні державні завдання, які поклалися на організацію, ні об'єми золотозаготівель останньої. Для них найважливішим залишалось питання якомога дорожчого продажу своїх цінностей (обручок, сережок, натільних хрестиків, прикрас, нагород) та за отримані кошти придбати якнайбільше продовольчих товарів.

Ступінь виконання плану реалізації залежав від багатьох чинників: політичної та економічної ситуації в країні, наявності в крамницях об'єднання дефіцитних товарів, можливості придбати їх в інших торгових організаціях (тобто не за дорожчості чи валюту), ціни на товар, його асортименту та якості і навіть пори року. Так, в серпні 1934 р. керуючий облконторою Е.М. Рудаєв в телеграмі до керуючого ВУК І.О. Братнікова пояснював падіння надходжень валюти та реалізації товарів протягом третього кварталу зайнятстю на польових роботах основного покупця – селянина [14, 96].

До 1932 р. села не знали про “Торгсин”, а населення не відчувало гострої нестачі продуктів. В цей час основними покупцями організації були міські жителі. Але голод так і не дозволив об'єднанню стати міською елітною крамницею. З першими ознаками голодування селяни та міські жителі почали змітали з полиць крамниць усе їстівне. Обстежуючи діяльність “Торгсину”, НК РСІ прийшов до висновку: „Коли немає борошна та круп – немає черг” [15, 8].

Чернігівська облконтора повинна була в 1933 р. реалізувати товарів на 2,1 млн. крб., в 1934 р. – на 647 тис. крб., а в 1935 р. – на 283 тис. крб. Виконання наведених планів сягало відповідно по роках: 74%, 82% та 112% [16, 28; 17, 61; 18, 345]. Тобто за три роки своєї діяльності в області через “Торгсин” було реалізовано товарів на загальну суму 2035 тис. крб. Співвідношення промислової та продуктової складової в товарній структурі продажів визначало основні категорії населення, які найчастіше зверталися до послуг організації. Домінуючу частку в продажах 1933 – 1934 рр. були продовольчі товари.

В 1933 р. реалізація хлібофуражу з січня до березня збільшилася в три рази, а за підсумками року, продовольчі товари склали 93,6% проданих товарів (88% припадало на хлібофураж) [16, 40; 19, 12]. Наступного року частка продовольчих товарів зменшилася до 80% (хлібофураж – 60%) [20, 3]. В останній рік роботи об'єднання вперше питома вага реалізації промислових товарів випередила продуктової. Так, в другому кварталі 1935 р. їхнє співвідношення складало 55% на 45% відповідно [18, 201].

“Торгсин” створювався не для зголоднілих радянських громадян, а для індустріалізації. Мережа об'єднання не була спрямована на допомогу селянам пережити голод. Завдяки ажіотажу та шаленому